

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКЕ ХУДОЖНЄ УЧИЛИЩЕ

ЮВЕЛІРНІ ВИРОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ: МАТЕРІАЛ, ТЕХНІКИ, ДЕКОР.

КУРСОВА РОБОТА ДО ДЕРЖАВНОГО ІСПИТУ
З ІСТОРІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

БАРАБАШ ЛЮБОВ МИХАЙЛІВНА

Харків — 2017

Вступ

- Епоха Київської Русі (з кінця IX до середини XIII ст.) ознаменувалася розквітом художніх ремесел, серед яких чільне місце зайняла обробка металів, зокрема ювелірна справа, центром якої став Київ. В XI столітті німецький вчений монах Теофіл у «Трактаті про різні види мистецтва» ставить ювелірів Київської Русі на друге місце після візантійських.

Декоративна обробка металів

У цей час набули поширення срібні і золоті вироби, виконані в різноманітних техніках:

Гравірування

Здавна гравірування вважалося одним з поширених методів декоративної обробки металів. Сутність процесу полягає у вирізуванні на заготівлі певних малюнків, орнаментів, зображень. Вирізання виробляють спеціальним інструментом - штихелями.

Браслет. XII ст.
Срібло, лиття, гравірування.
Київський Державний історичний музей.

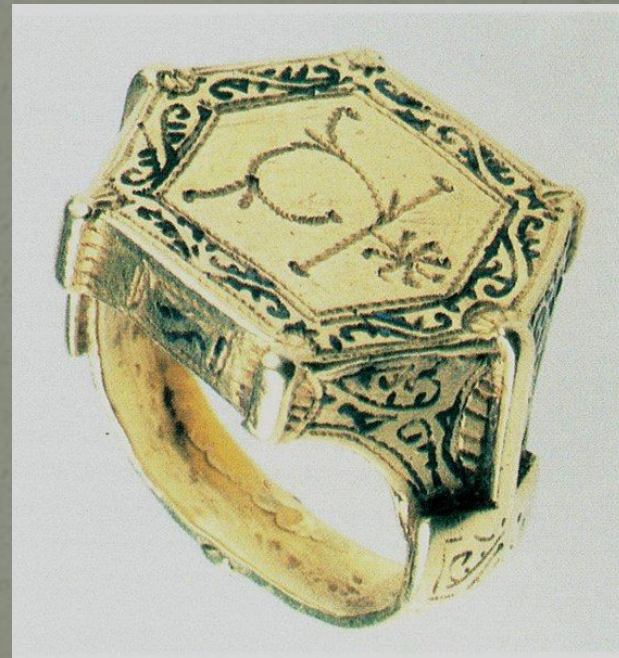

Черніння

- **Чернь** - це сплав срібла з міддю, свинцем і сіркою. Подрібнений в порошок складу втирається в борозенки награвіровані на срібному предмет візерунка. При випалюванні чернь міцно сплавляється зі срібною поверхнею, народжуючи чорний графічний малюнок. Його доповнюють гравіюванням, карбуванням, золоченням, та ін.

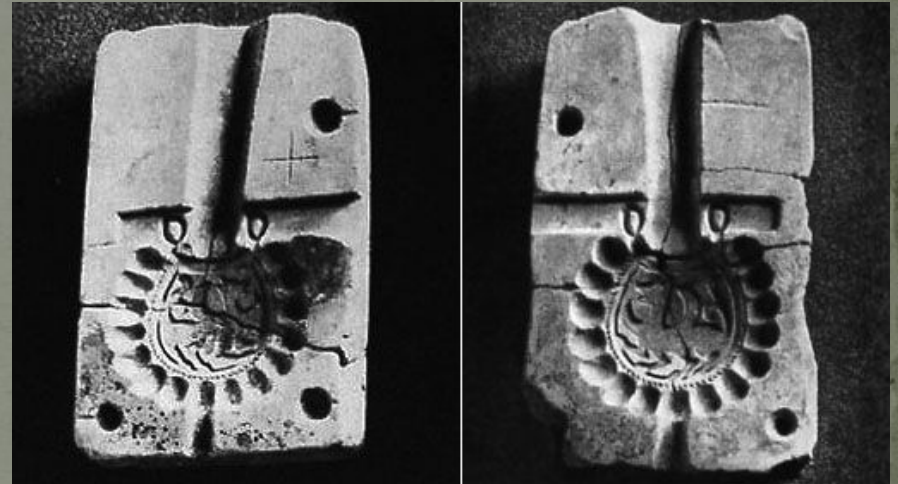
Перстень-печатка зі знаком
Рюриковичів. Друга половина XII ст.
Срібло; лиття, різьба, чернь, пайка.
3 x 2,1 x 2,3 .

Перстень-печатка з княжим
знаком. Друга половина XII ст.
Київ. Золото; ювелірна техніка,
різьба, чернь.
Щиток – 2,5 x 2,6 .

Лиття та штампування

- Основи металевих виробів виконувалися технікою лиття, яку використовували для створення як унікальних, так і виробів масового вжитку. Для перших застосовували воскову модель, для других - кам'яні формочки. також була поширена техніка штампування металевих виробів за допомогою матриць.

Шиферні ливарні форми для відливання колтів. XII ст..

Намисто з підвісками
XII-XIII ст. по Р.Х. Срібло, електр:
лиття, тиснення. Довжина
56смх45 см, вага 159,83 г

Зернь

- Зернь, дрібні золоті або срібні кульки (діаметром від 0,4 мм), які напоюються в ювелірних виробах на орнамент з філіграні. Зернь створює ефектну світотіневую і фактурну гру, збагачує орнаментальну ритміку виробу. Зернь відома з найдавніших часів (в Межиріччі, Стародавній Греції, на Кавказі), широке поширення набула в середні століття (особливо в Стародавній Русі), застосовується і в даний час.

Скроневі кільця XII ст.. Золото;
чеканка, скань, зернь 4,3 x 4,3 см

Зірчастий колт .XII ст. Срібло; литве,
скань, зернь. Висота 11 см; ширина 10
см

Емаль

- Найбільш цікавою є техніка **перегородчастих емалей**, якій київські ювеліри навчилися від грецьких художників в майстернях при великокняжому дворі. Також часто використовували техніку **виїмчастої емалі**. Коли заповнювали емаллю не проміжки перегородок, а виїмки в основній формі виробу.
- Основою для емалей були золото, срібло, мідь.

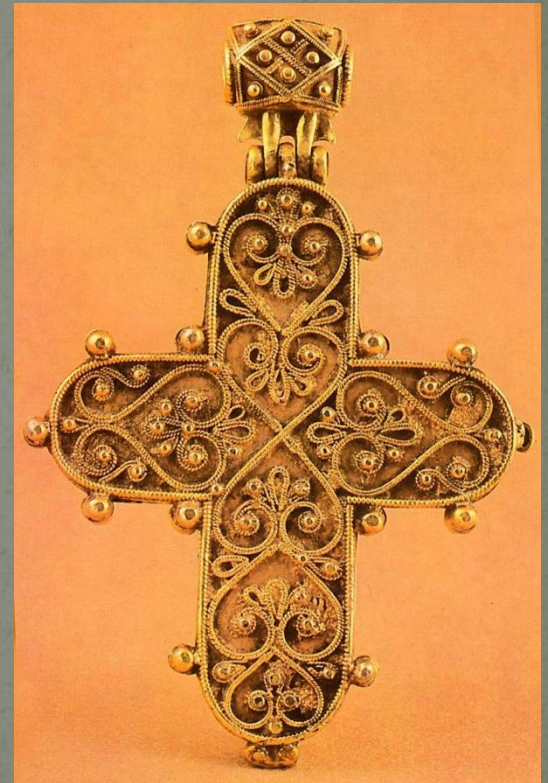
Перегородчаста емаль, Київська Русь
XII ст. Метрополітан Музей, Нью-
Йорк,

Скань

- **Скань** (від старослов'янського дієслова "сѣкати" - сукати, звивати в одну нитку кілька пасом), **філігрань** - вид ювелірної техніки: ажурний або напаяний на металевий фон візерунок з тонкого золотого, срібного або мідного дроту, гладкої або свитої в мотузочки. Вироби з скані часто доповнюються зерню (маленькі срібні або золоті кульки) і емаллю. Завдяки вживання техніки скані, накладної та ажурної, створювався легкий, динамічний рельєфний орнамент. Серед сканених візерунків перевага віддавалася мотивами ромба, трикутника, кола.

Браслет. Кінець XII ст. Золото, чеканка, скань.
Довжина 6,3 см, ширина - 2,1 см. Державні
музеї Московського Кремля.

Крест XIII ст. Срібло; скань. Державна
Оружейна палата палата Москва.

Карбування (чеканка)

- Карбування (чеканка)- технологічний процес виготовлення малюнка, напису, зображення, що полягає у вибиванні на пластині певного рельєфу.

Златник Володимира Святославича (Великого).
Кінець X - початок XI ст.
(Одеський історичний музей)

Підвіски 12 - 13 век. Золото; чеканка, скань, зернь, емаль. Высота 4,0 см; ширина 2,3 см; длина 2,3 см. Государственные музеи Московского Кремля.

Золочення

- Позолота, або Золочення — нанесення на предмет тонкого шару золота (від часток мкм до кількох мкм) в декоративних, захисних або захисно-декоративних цілях. Золочення виділяють таких видів:
- **Вогневе** золочення
- Золочення **на масляній основі**
- Позолота **на «гульфарбу»**
- Золочення з використанням засобів **на водній основі**

Перстень XII ст. Північно-східна Русь. Срібло; різьба, золочення

Рясна с колтом. XII ст. Лиття. Бронза /срібло , золочение, родірування, емали.

Ковка

- Кують більшість металів в нагрітому стані, так як під впливом високих температур метал стає більш пластичним і податливим. . Основні операції кування: витяжка, осадка, рубка, вибивання отворів, гнучка, торсирування. У роботі з листовим металом використовуються виколотка, дмфовка, формування, а також такі види декоративного оздоблення поверхні як чеканка і просечка. Перш ніж приступати до куванні вироби, необхідно скласти точний конструктивний креслення з урахуванням припусків на слюсарну обробку (якщо вона необхідна)

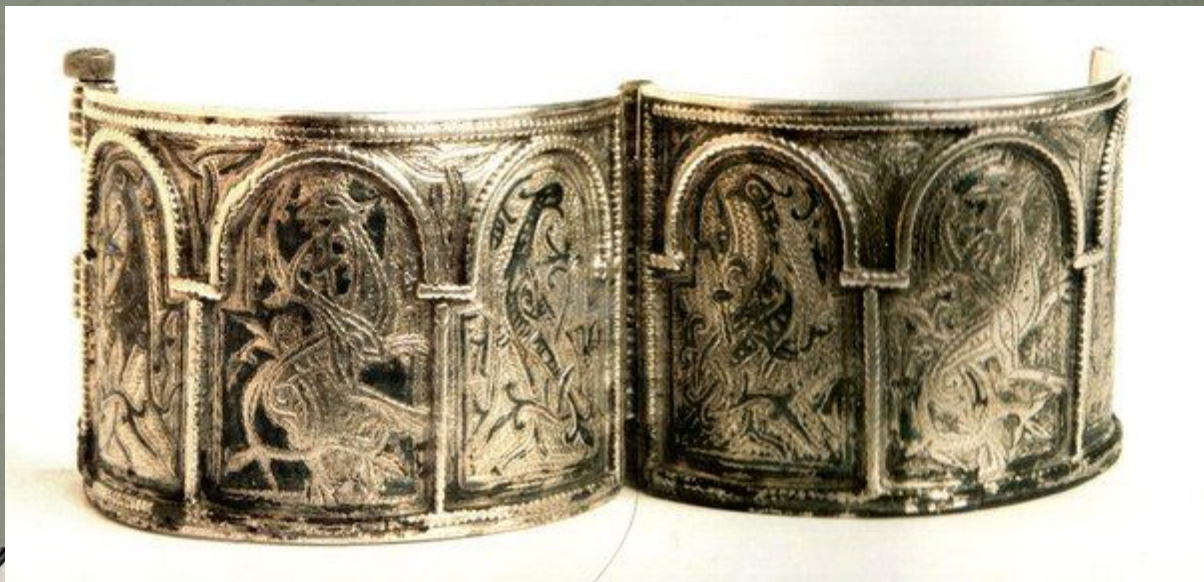
Перстень XII - XIII ст. Срібло: тиснення, кування, чорніння, гравіювання. Діаметр 2,6 см.

Колт скроневий Кінець XII - XIII ст. по Р.Х. Золото: лиття, кування, волочіння, зернь, скань. Довжина 4,9 см, діаметр 7,3 см

Виколотка

- Виколотка (діфовка) – це вид холодної обробки металу. Техніка цього процесу ґрунтується на здатності металу під ударами молотка деформуватися: згинатися, витягатися, сідати ... Описувана техніка відрізняється від техніки ковки ще й тим, що для роботи придатний тонкий листовий метал, який обробляється в холодному стані.

Київський скарб 1893. Стулковий браслет.
Друга половина XII - початок XIII ст. Київ.
срібло; виколотка, скань, пайка, різьба, чернь
6,7х4,4х0,2

Різновиди металевих ювелірних прикрас

- Давні русичі з давніх пір намагалися прикрасити себе і свій одяг
- Носіння сережок, перснів, а також призначення вишивок на сорочках і поясах пояснювалося, перш за все, необхідністю захисту від пристріту, води, вогню, змії, відмінка худоби, псування весіль та інших численних небезпек, яких зазнав чоловік.

рис.27

рис.28

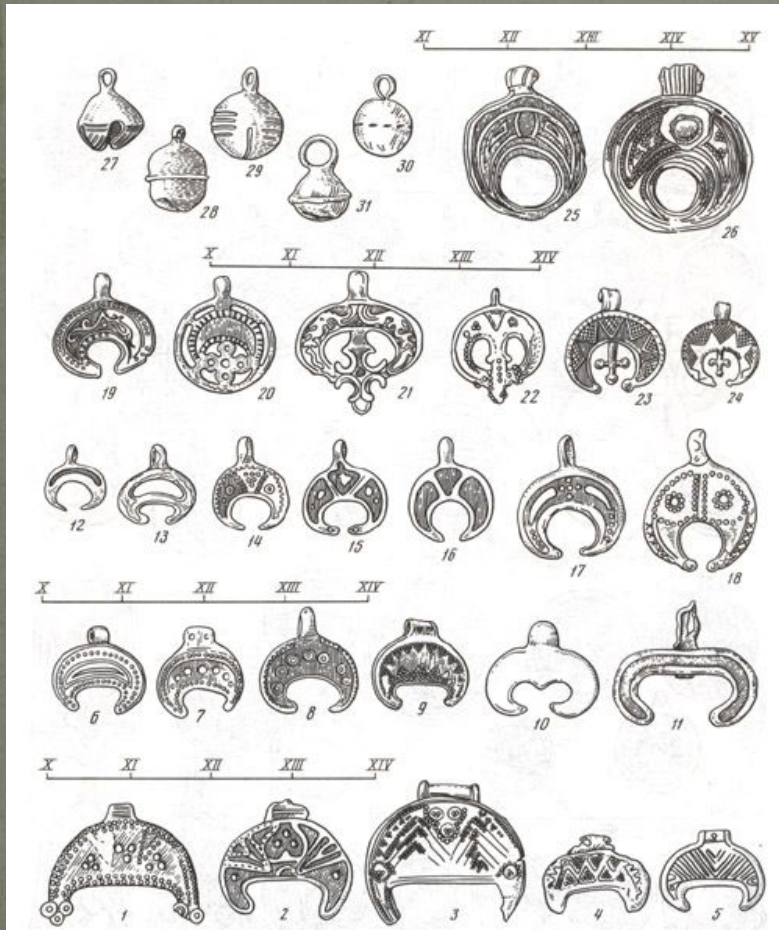
рис.25

рис.26

Лунниця

- - один з найпоширеніших амулетів-оберегів, що існували протягом багатьох епох і складали частину жіночого убору. Попри всю різноманітність форм і техніки виконання незмінним залишається їх загальна подібність з Місяцем, яка уособлює місячний культ, родючість і жіночу природу.

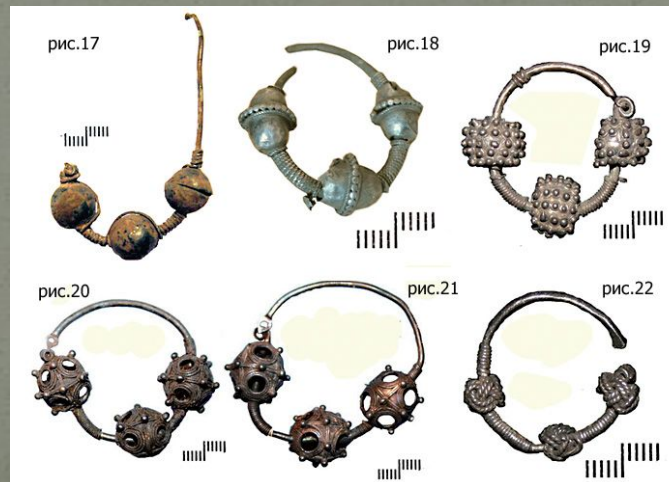
1 - Гнездово Смоленської обл .; 2 - Володимирські кургани; 3 - с. Васильки Володимирській обл .; 4 - Вязовичі Брянської обл .; 5 - Новгород; 6-7 - Новгород; 8 - Гнездово; 9 - Гочев; 10 - Суразький повіт Брянської губ .; 11 - Кубаєва Володимирській обл .; 12 - Новгород; 13 - Новгород; 14 - Новгород; 15 - Володимирські кургани; 16-17 - Новгород; 18 - Новгород; 19 - Волковіці Санкт-Петербурзькій губ .; 20 - Яске-ліво С-Петербурзької губ .; 21 - Казарічі Брянської обл .; 22 - в.п. Санкт-Петербурзькій губ .; 23 - Київ; 24 - д. Бакин Кінець. Гдовського кургани; 25 - Новозибківський у. Брянської губ .; 26 - Серенск Калузької обл .; 27 - Новгород; 28 - Стара Рязань; 29-32 - Новгород; 33 - Давид-Городок; 34 - Гочев Курської обл .; 35 - Сигліці Санкт-Петербурзькій губ .; 37 - д. Великі Поля. Гдовського кургани; 38 - д. Савяновщина. Гдовського КУРГАНІ; 39-40 - Монголії

Усерязь

- Існує багато версій появи старовинних жіночих скроневих прикрас. По всій видимості, ці прикраси мали давня назва «усерязь» (від слова вухо), хоча найпопулярнішими стали по кабінетного назвою - «скроневі кільця».

Скроневе кільце. VIII-X ст.,
XI-XII ст. Срібло, гравірування.

Намистинні скроневі кільця

Колти

- Колти (Колтуші, Колтки) кріпили на головному уборі на рівні скроні на складеної вдвічі ланцюжку або стрічці. Зазвичай вони складалися з двох опуклих пластинок, які з'єднувалися разом і зверху ще доповнювалися дужкою для кріплення. В XI-XII століттях найбільш поширеними були золоті колти з емаллю різних кольорів.

Тереховський скарб 1876 року
Парні променеві колти. Перша половина XII століття. Київ. срібло; тиснення, зернь, скань, монтування, пайка. 7,8x8,3x3,8; 7,7x8,5x3,7

Колт. Кінець XII – перше третина XIII ст. Срібло; тиснення, різьба, скань, монтировка, пайка. 3,8x4,2x1.

Двосторонній колт, Золото. XI - XII ст. перегородчаста емаль.

Парні колти з птахами. Середина XII століття. Русь срібло; виколотка, різьблення, чернь, золочення, монтування, пайка 8x7,4x2,3; 8x7,4x2,3

Сережки

- На відміну від скроневих кілець звичайні сережки були менш поширені в ті часи, проте до XVI століття їх стали робити в такій кількості, що з'явилися навіть спеціальні майстри-сережечники. Сережки носили і чоловіки, і жінки. Відрізняло їх те, що чоловіки носили сережку в одному вусі, а жінки - в обох.

Пясы - массивные подвески с "шумелками". Рясны имели вид колокольчиков с длинными подвесками-шумелками, тоже крепились к головному убору. В 15 веке распространены одинцы, двойчатки и тройчатки - в зависимости от количества вертикальных "столбиков".

Гривні

- Не менш популярними у жінок Стародавньої Русі були шийні прикраси. Складне намисто носилися жінками всіх станів, а от металеві обручі - гривні були здебільшого прикрасою заможних людей. Найбільш дорогими вважалися білонові гривні (сплав міді та срібла), а найбільш поширеними - мідні або бронзові, іноді з срібним покриттям.

Київський скарб 1889 року. Звитий браслет з накладними наконечниками. XII ст.

Срібло; кування, звивання. Наконечники: лиття, різьблення, чернь.

6,1x6,8x0,7

Шийна гривня. Кінець XI - початок XII ст.

Русь.

Золото; ковка. 17,6 x 18,6 x 1

Ланцюги

- Серед шийних прикрас варто також відзначити дорогоцінні ланцюги, які носили переважно знатні жінки, адже така прикраса було дуже і дуже дорогим. У берестяної грамоти XIII століття йдеться про два ланцюжки, оцінені в два рубля, що дорівнювало в ту пору 400 білячим шкуркам .

Срібні, плетені ланцюги зі скарбу у Борисоглібського собору в Чернігові кінця XII- початку XIIIвека

Плетений золотий пояс XIII ст. – не військовий, а християнський символ. Вага 277,3 г., довжина 173,6 – 174,2 см.

Гривні (медальйони)

- В кінці X - початку XI століть, протягом 25 - 30 років, були викарбувані монети з іменами князів Володимира, Святополка, Ярослава. Зразком для їх карбування послужили монети Візантії. Через незначність емісії і короткочасність карбування серйозного впливу на грошовий обіг того часу монети київських князів не мали.

Сребреник киевского князя
Владимира. кінець X -
початок XI століть 980-1015 гг.

"Чернігівська гривня",
або "гривня Володимира
Мономаха". Карбований
золотий медальйон XI
ст.

Підвіски

- Важливою частиною традиційного жіночого костюма були також різноманітні нагрудні і поясні підвіски. В першу чергу, вони грали роль амулетів. Підвіски носилися на довгих шнурах або ланцюжках і кріпилися до сукні на грудях або на поясі. Робилися вони з срібла, міді, бронзи та білона.

Золотий підвіс-икона. XI-XII ст. гранати, смарагди, сапфіри. Діаметр 60 мм. Вага 30,75 р

Підвіски-амулет. Мідь, лиття, XI-XIII століття

Дзвіночки

- Дзвіночки - один з найпоширеніших видів доважок, їх знаходять повсюдно на поселеннях і в курганах. Найбільша їх кількість виявлено в північній частині розселення східних слов'ян. Дзвіночки найчастіше носили в складі намиста, іноді прикріплювали до шийних гривням, зрідка пришивали до головних уборів або вплітали у волосся на скронях. Використовували дзвіночки також в якості гудзиків, пришивали або підвішували до поясів, іноді ними обшивали спідниці і рукава жіночої сукні. Найчастіше їх носили жінки, але іноді дзвіночки знаходять і в чоловічих похованнях як гудзики.

Кільця

- Кільця - одні з найпоширеніших археологічних знахідок. Носили їх як чоловіки, так і жінки. Перші кільця були свити з дроту, а ось кільця зі щитком, прикрашеними дорогоцінними каменями, уже іменувалися перснями. Вони були найбільш поширеними серед жіночих прикрас. Це пояснюється, в першу чергу, їх важливою роллю в весільних обрядах. Носили персні, іноді по кілька на одному пальці. Кільця, звичайно, носили на руках, але в похованнях зустрічаються і такі, що надягають на пальці ніг.

Перстень зі знаком Рюриковичів.
Київ. IX-XII ст. срібло; лиття,
гравірування. З скарбу, знайденого в
київському Михайлівському
Золотоверхому монастирі.

Перстень. XII ст. Київський
історичний музей

Браслети (обруч)

- Жінки Давньої Русі дуже любили прикрашати себе браслетами, особливо поширеними були скляні браслети. Мода на них з'явилася в середині XII століття і трималася до початку XIV століття. Браслети завжди робили круглими, але різними по перетину: гладкі, кручені, кручені, квадратні, рубчасті, трикутні. Багатою була і їх забарвлення: чорна, коричнева, зелена, жовта, бірюзова, фіолетова, синя, безбарвна і т.д. Значна кількість браслетів робилося з бурштину.

Русальний 2х стулковий браслет. чорніння, XII-XIII ст. Київська Русь.

Браслет - зап'ясті 4 - 5 століття Золото, скла; плетіння, лиття
Довжина 22 см
Державні музеї Московського Кремля

Намиста

- Намиста носили жінки різних станів, це було одне з найпопулярніших шийних прикрас. В даний час налічується до сотні різновидів бус, кожні з яких відрізняються за кольором і формою. Найбільш поширеними були скляне намисто. Загалом виділяють чотири типи бус: скляні (синього, чорного, світло-зеленого кольору), намиста з багатошарових скляних паличок, дуті намиста і багатогранники. Найбільш улюбленим кольором для бус вважався зелений. А ось знатні жінки вважали за краще намиста, складені з різних матеріалів (золоті, перлинні і виточені з дорогоцінного каміння)

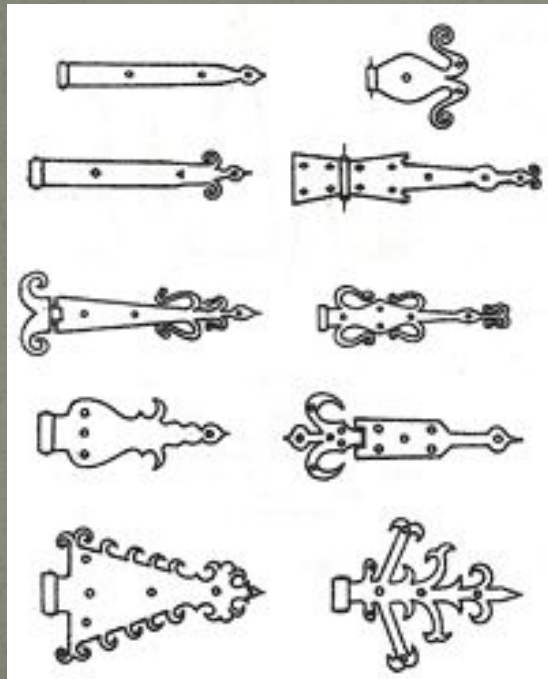
Жіночі намиста.

Намиста Київської Русі. Матеріал: мідь, сріблення, срібна напайку.

Ювелірні вироби носили не тільки на собі, а й прикрашали ними будівлі.

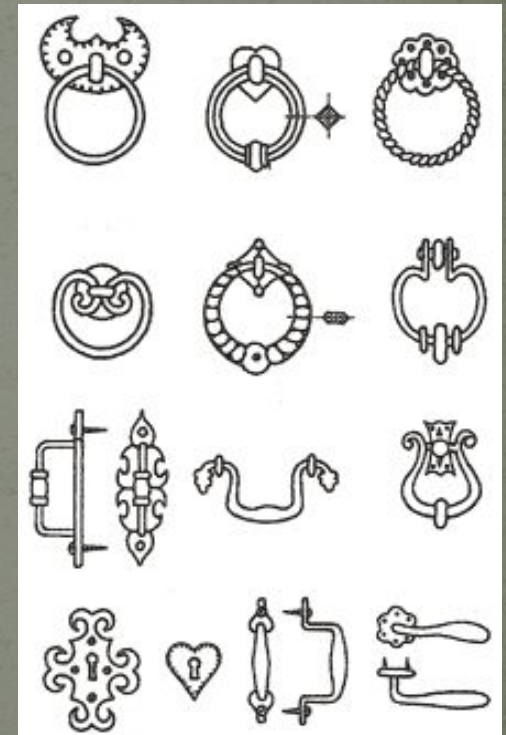
- У період розквіту і максимальної могутності Київської Русі давньоруські ковалі брали активну участь в будівництві міських соборів в престольному Києві, Великому Новгороді і Пскові. Із заліза кували віконні решітки, парадні ворота, дверні обкладання, купольні хрести та інші декоративні елементи ("узороччя"). На жаль, в силу низької стійкості заліза до корозії ковані вироби того періоду збереглися в незначній кількості.

Форми жиковин.

Глечик, бронза, давня Русь, 11-12 ст.

Різновиди ручок-стукал

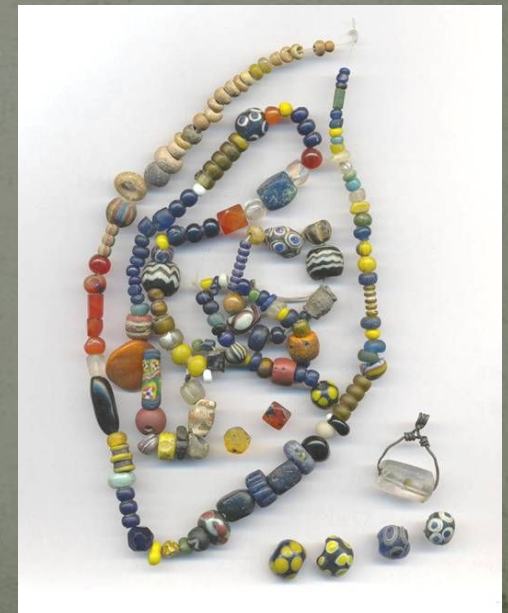
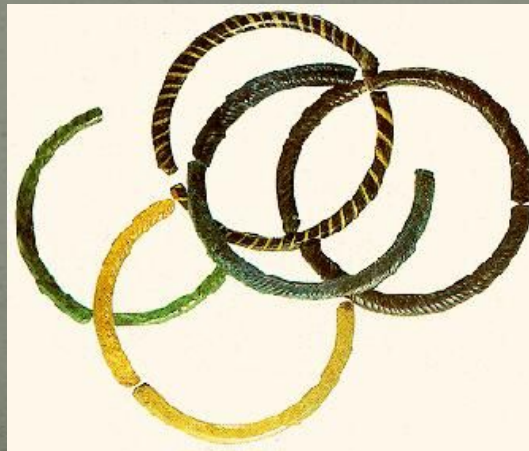
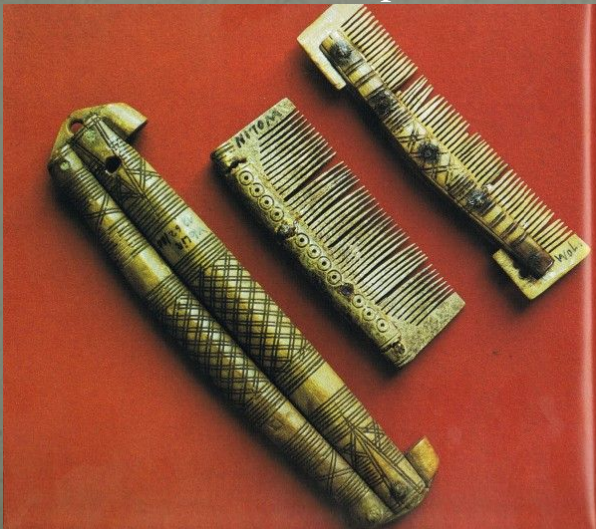
Крім металів в давнину також широко використовувались інші матеріали

● Скло

- Наймасовішими знахідками скляних речей під час розкопок є браслети шести основних відтінків: фіолетового, бірюзового, блакитного, жовтого, зеленого і брунатного. В XII ст. майстерні з виготовлення браслетів виникають у Любечі, Новгороді, Смоленську, Полоцьку, Старій Рязані.

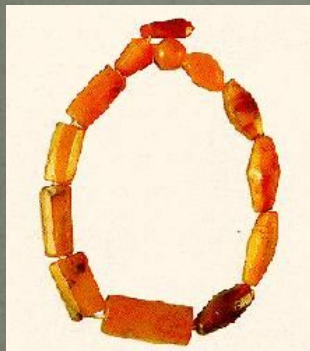
● Дерево

- З нього виготовляли гребені для волосся, кулони та інші прикраси, які щедро прикрашали золотом, сріблом, камінням, що надавало таким витворам високої цінності як матеріальної, так і художньої.

Дорогоцінні мінерали

- Староруські ювеліри оздоблювали золоті прикраси шляхетним і напівшляхетним камінням, переважно аметистами, сапфірами, сердоліками, бурштином, кришталем та ін.
- Породи каміння котрі видобували на території сучасної України: бурштин (янтар), п'єзокварц, берил, топаз, смарагд (ізумруд), аквамарин, алмаз, халцедон, корунд. І не тільки дорогоцінне каміння, маємо насамперед власний граніт та мрамур, родовища пегматиту, лабрадориту, кварциту, а також пірофілітового сланцю, родоніту, гіпсу, алуніту, ангідриту, габро, доломіту, вапняку і сиєніту. Значними є також прояви димчастого кварцу, моріону, гірського кришталю, содаліту, кольорового халцедону, яшми, гагату, малюнчастого кременю, унакїту, графічного пегматиту, чорномориту. Також є піщаник, базальт і туф.

Намисто
сердолікове

прикрашена
дорогоцінним
камінням:
гранатами,
смарагдами,
сапфірами

Хрести тільки. Бурштин.

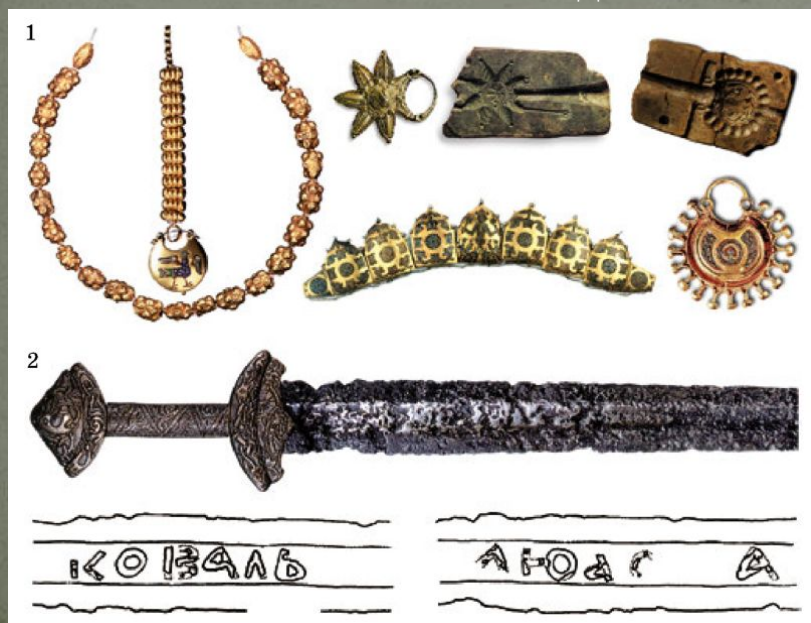
Жемчуг

- Перли відносяться до найпоширеніших прикрас на Русі : ними оздоблені намиста, сережки, браслети, головні убори, одяг князів та бояр, предмети церковного вжитку. Навіть серед святкового вбрання простого люду зустрічається оздоблення перлами. З давніх часів на Русі шитво перлами було суто жіночим мистецтвом : для виготовлення одягу та прикрас створювались своєрідні майстерні, так звані “світлиці”, в яких працювали вишивальниці.

мистецтва Київської Русі анонімні.

- Археологи, знаходячи залишки майстерень, належали давньоруським умільцям золотого і срібного справи, витягували з-під землі всі необхідні для ювелірного ремесла приналежності. Однак історія не зберегла імен чудових майстрів, що створили "Чернігівську гривню" або колти з Михайлівського скарбу. Часом лише самі коштовності "проговорювалися" про своїх творців. Так, кратери - дорогоцінні срібні чаші для свяченої води, створені в середньовічному Новгороді XII в., - несуть на собі написи, в яких повідомляються імена майстрів Кости і Братіли. Або меч ХІст. з околиць Києва з написом «Коваль Людота».

Копія шолому Ярослава
Всеволодовича